

<https://doi.org/10.15407/rksu.41.076>
УДК 026:2](477-25)"178":025.2]-047.37

Ігор Смуток, доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії та
спеціальних історичних дисциплін,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
ORCID: 0000-0002-5430-163X
E-mail: smutokigor@gmail.com

Ярослав Лисейко, кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії музеєзнавства і культурної спадщини,
Національний університет «Львівська політехніка»
(Львів, Україна)
ORCID: 0000-0003-3404-7221
E-mail: lyseyko@gmail.com

КНИГИ ТА КНИЖКОВІ ЗІБРАННЯ ШЛЯХТИ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ЗЕМЛІ У XVIII СТОЛІТТІ

Мета роботи. Вивчення приватношляхетських бібліотек на теренах Перемишльської землі Руського воєводства у XVIII ст. через призму аналізу колективного портрета їхніх власників та репертуару книгозбірень. **Методологія** дослідження ґрунтується на засадах історизму, системного аналізу, об'єктивної реконструкції минулого. **Наукова новизна.** Проаналізовано книжковий репертуар шляхетських книгозбірень із теренів Руського воєводства Перемишльської землі XVIII ст. Означені бібліотеки дотепер залишаються поза дослідницькою увагою. Науковий доробок української та польської історіографії традиційно обмежується книгозбірнями церковних інституцій, зокрема монастирів, або акцентує на культурних та інтелектуальних уподобаннях магнатурії. Бібліотеки рядового шляхетського загалу Руського воєводства не вивчалися. **Висновки.** Посмертні інвентарі рухомого майна шляхти Перемишльської землі XVIII ст. засвідчують наявність серед предметів побуту книг та цілісних книгозбірень. Зазвичай кни-

Цитування: Смуток І., Лисейко Я. Книги та книжкові зібрання шляхти Перемишльської землі у XVIII столітті. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2026. № 2 (41). С. 76—89. <https://doi.org/10.15407/rksu.41.076>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

гами володіли представники місцевого нобілітету середнього достатку й вихідці з рядового шляхетського загалу, які здобули освіту та прагнули реалізуватися на суспільній ниві. Отже, у XVIII ст. книга не була рідкістю, знайомою лише церковним колам та заможній шляхті-магнатерії, але стала повсякденним атрибутом культурного життя середньозаможної та рядової шляхти. Розміри книгозбірень були різними. Подекуди це були одна-дві книги. Більшість складалася з кільканадцяти книг. Найзначніші за обсягом колекції нараховували майже три десятки, а то й півсотні книг. Богослужбові та теологічні видання у них виразно домінували, й самі по собі вони представляли широкий спектр літератури на різний смак. Трапляються твори красного письменства. Зазвичай це переклади на польську мову творів європейських авторів. Популярними були так звані календарі, своєрідний аналог тогочасної масової літератури. Правнича та нормативно-законодавча література, твори з медицини, ведення господарства також неодноразово згадуються в інвентарях.

Ключові слова: шляхетські бібліотеки, шляхта, Перемишльська земля, Руське воєводство.

Актуальність теми. Книжкова культура XVIII ст. була й залишається об'єктом наукових студій. Чимало з них присвячені приватношляхетським зібранням з теренів Давньої Речі Посполитої. Втім, традиційно дослідники зосереджують свою увагу на книгозбірнях заможних родин, для яких бібліотека була неодмінним атрибутом повсякденного інтер'єру, додатковим засобом підкреслити свій суспільний статус, а не тільки виявом інтелектуальних зацікавлень. Збережений документальний матеріал дозволяє провести результативні дослідження в цій царині, що, зрештою, засвідчують праці як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. Однак книжкові колекції магнатів та заможної шляхти аж ніяк не в змозі репрезентувати стан книжкової культури серед широкого загалу привілейованого стану. Їхні інтелектуальні вподобання та матеріальні статки не можуть віддзеркалювати аналогічні вподобання і можливості рядового шляхтича. Отож тема «книга в житті нетитулованої шляхти» потребує окремих студій.

Аналіз досліджень і публікацій. Студії з історії книгозбірень на українських землях XVII—XVIII ст. нараховують чималу кількість публікацій доволі різнопланового характеру. Окремий напрям серед них становлять напрацювання з історії бібліотек приватних осіб, як то шляхти та магнатерії. Зокрема, варто відзначити публікації І. Ціборовської-Римарович, котра досліджувала бібліотеки Вишневецьких, Мнішків, Потоцьких, Мікошевських. Географія дослідження охоплює Правобережжя України, яке в результаті трьох поділів Речі Посполитої опинилося у складі Російської імперії [1]. Дослідження про книгозбірні шляхти на теренах Руського Воєводства представлені кількома статтями. Насамперед це публікація Едварда Ружицького [2]. Вона має оглядовий характер без глибшого фактологічного аналізу історії формування окремо взятих бібліотек. Йому ж належить стаття про книгозбірню Собеських у Жовкві, де аналізується бібліотечний

інвентар 1734 р. [3]. Ще один польський історик, Мацей Матвійов, підготував публікації про бібліотеки Йосифа Вандаліна Мнішка, великого коронного маршалка [4], та перемишльського земського судді Олександра Ясковського (1630—1691) [5]. Вочевидь, цим не обмежуються публікації про шляхетські та магнатські бібліотеки. Їх чимало, однак територіально вони дотичні до інших теренів Давньої Речі Посполитої.

Мета дослідження. Вивчення приватношляхетських бібліотек на теренах Перемишльської землі Руського воєводства у XVIII ст. через призму аналізу колективного портрета власників та репертуару їхніх книгозбірень.

Виклад основного матеріалу. Відомості про наявність значних бібліотек та невеликих книжкових зібрань шляхти XVIII ст. з теренів Руського воєводства й, зокрема, Перемишльської землі можна почерпнути з інвентарів рухомого майна, які укладалися по смерті власника. Частина з них потрапляла до актів місцевих судово-адміністративних установ. За період 1700—1783 рр. до перемишльських гродських і земських актів внесено близько сотні інвентарів, чи то пак реєстрів, рухомого майна шляхтичів з теренів Перемишльської землі. Зазвичай це доволі скрупульозний перелік, що містить дані не тільки про коштовності, худобу, предмети розкоші тощо, але й інформує про речі маловартісні та цілком звичні для повсякденного життя (наприклад, коси, серпи, цвяхи, діжки різного ґатунку, докладні описи різноманітного одягу від жупанів до поясів та шапок, переліки посуду від коштовних кухлів до звичайних ложок і т.д.). Така інформативність реєстрів засвідчує їхню вичерпність та комплексність. Відповідно припущення про те, що відомості реєстрів не завжди корелюються з фактичним станом і певні речі, зокрема книги, не потрапили до реєстрів, видаються малоімовірними [6; 7; 8]. Отже, з точки зору методології дослідження, описи рухомого майна є вартісним історичним джерелом та дозволяють адекватно оцінити й проаналізувати наявність такого атрибута повсякденного вжитку, як книги.

Після перегляду майже сотні реєстрів рухомого майна, облятованих у перемишльські гродські й земські акти, вдалося виявити 14 згадок про наявність серед речей домашнього вжитку книг. Їхніми власниками були: Георгій Погорецький, сохачовський мечник; Костянтин Шептицький, перемишльський мечник; Ян Погорецький; Ілля Комарницький, жидачівський чашник; Ян Комарницький, теребовлянський підчаший; Григорій Волчанський, урядовець перемишльської гродської канцелярії; Йосиф Нагуйовський, хорунжий панцерної хоругви Мстиславського воєводи; Маріанна Погорецька, дружина Яна Комарницького, жидачівського підстолія; Йосиф Погорецький, пільзненський чашник; Якубовський Ян; Франциск Яшовський, нурський стольник; Домінік Вишотравка; Базилій Кульчицький Штокайло; Петро Матківський Гагуйлович.

Якщо говорити про колективний портрет цієї шляхти, то маємо справу з відносно заможною категорією шляхетської братії. Вони не належали до магнатерії рівня Жевуських, Любомирських, Мнішків, Тарлів та інших. Зрештою, до місцевої регіональної еліти рівня Солтиків, Венявських, Устрицьких, Ставських, Дрогойовських, Харчевських, Гумницьких, Борейків, Борженських, Морських, Росновських тощо їх також складно прирівняти. Це середньої руки шляхта. Більшість з них — вихідці з рядового нетитулованого шляхетського загалу. Завдяки особистим здібностям їм вдалося піднятися над рештою шляхетської братії, хоча й не надто. Опосередковано на це вказують їхні родинні історії. До прикладу, батько Георгія Погорецького та відповідно дід його сина Яна жодних земських урядів не обіймав. Володів він земельною часткою в селі Созані коло Самбора й не вирізнявся заможністю з-поміж трьох десятків власників цього шляхетського гнізда. Ілля Комарницький разом із близьким родичем Яном походили з родини Комарницьких-Александровичів, котрі на другу половину XVII ст. розпоряджалися частками на війтівствах у селах Багноватому Самбірської економії та Головецьку Стрийського староства. Вони власноручно вели своє господарство, не маючи підданих селян. Більшою родовитістю могли похвалитися Костянтин Шептицький та Йосиф Нагуйовський, батьки й діди яких уже у другій половині XVII ст. обіймали земські уряди та розпоряджалися значно більшими маєтностями, аніж окремі частки у шляхетських гніздах. Але їхня суспільна і господарська потуга вирізнялася лише в порівнянні з сотнями дрібних землевласників з Кульчиць, Ступниці, Явори, Білини Великої тощо й нівелювалася на фоні згаданих представників регіональної еліти [9, с. 289—336].

Окремо варто згадати про тих, хто не володів навіть такими позиціями, але брався себе реалізовувати на адміністративно-судовому поприщі, працюючи в місцевому гроді та канцелярії. Йдеться про Петра Матківського Гагуйловича, інстигатора перемишльського земського суду (1749—1756), Домініка Вишотравку, підписка перемишльської гродської канцелярії (1750), Григорія Волчанського, палестранта перемишльської гродської канцелярії (1726—1727) [9, с. 360—364; 10, с. 2328; 11, с. 1718; 12, с. 936]. Їхнє зацікавлення книгами напевно обумовлене відповідною освітою та фахом.

Також варто вказати на ту очевидну обставину, що всі згадані особи вміли писати, отже, були освіченими та могли користатися зі своїх книжкових зібрань.

Розміри цих збірок були різними. У Георгія Погорецького була лишень «*xiążka do modlenia się*» [13, с. 686]. Його син Ян також мав лише одну книгу («*książka polska do modlenia*») [14, с. 795]. Хтось мав по кілька книг, наприклад, Костянтин Шептицький — чотири [15, с. 2790].

Більшість все ж таки мали збірки, що нараховували кільканадцять книг. Зокрема, Петро Матківський Гагуйлович полишив по собі 19 книг [16,

с. 515], Ілля Комарницький — 19 книг [17, с. 2484], Григорій Волчанський — 14 книг [18, с. 733], Домінік Вишотравка — 13 книг [19, с. 173]. Кілька описів фіксують наявність книг, однак без детального означення їхньої кількості (Йосиф Погорецький [20, с. 362], Ян Якубовський [21, с. 440]).

Найбільші зібрання належали Франциску Яшовському — майже три десятки книг [21, с. 792—793] та Йосифу Нагуйовському, котрий володів півсотнею книг [22, с. 1631—1633]. До речі, книжкове зібрання останнього, як постає з опису, мало всі ознаки добре впорядкованої бібліотеки. У документі книги виокремлені під рубрикою «Biblioteka», й більшість з них були пронумеровані. Ян Комарницький мав 13 книг та сім календарів, ще 12 книг згадуються окремо в описі речей, окремо в інвентарі поряд з реєстром ікон згадуються шість книг і неозначена кількість календарів та панегіриків. Разом це становило понад три десятки примірників [23, с. 1848, 1929].

Репертуар книжкових зібрань шляхти Перемишльської землі XVIII ст. доволі різноманітний. Богослужбові та теологічні видання в них виразно домінували, й самі по собі вони представляли широкий видовий та тематичний спектр літератури. Зокрема, це були молитовники й так звані «godzinki» — збірники молитов і гімнів до різних святих («Nowentia świętego Antoniego», «godzinki o świętym Kajetanie», «godzinki o świętym Stanisławie», «do świętej Apolony» з бібліотеки Яна Комарницького [23, с. 1929], «Książka do nabożenstwa» в зібраннях Йосифа Нагуйовського і Франциска Яшовського [21, с. 793; 22, с. 1633], «Officia Propria patronorum Regni Poloniae per R. Stanislaum Socolovium [...] conscripta, auctoritate [...] Georgii Radzivilii Episcopi Cracoviaensis edita» в бібліотеці Яна Яшовського [21, с. 792]).

Також трапляються життєписи святих. Зокрема, в бібліотеках Яна Комарницького, Йосифа Нагуйовського зберігався твір Норета Гільберта «Krotkie Zebranie Zywota y Cnot Błogosławionego Wincentego à Paulo, Fundatora Kongregacyi Missionis y Zgromádenia Siostr Miłosierdzia, z Fráncuskiego ná Polski ięzyk Przełożone. w Warszawie w Drukárni Jego Krolewskiey Mości y Rzeczy-Pospolitey» (вочевидь це видання з львівської друкарні єзуїтського колегіуму 1751 р. [24, № 1765]). Можливо, цю ж книгу мав у своїй бібліотеці Франциск Яшовський («książeczka taka S[więtowego] Wincentwgo Fereryusza») [21, с. 793]. Також у зібранні останнього натрапляємо на видання під титулом «Zywot ś[więtego] Józefa Dezy», тобто йдеться про книгу «Krótkie zebranie życia, Cnot y Cudow B. Jozefa Dezy z Kopertynu Zakonu Braci Mniejszych S. Franciszka konwentualów..., teraz z włoskiego na polski ięzyk przetłumaczone...» (напевне, видана у братській друкарні св. Трійці у Львові в 1756 р. [24, № 1984]). А в бібліотеці Яна Комарницького було життя святого Бенедикта («хiązka dziewiąta «zywot świętego Benedykta». Вочевидь це львівське видання 1712 р., знане як «Męczeństwo i żywot ś. Benedykta i nabożenstwo do tegoż» [23, с. 1929; 24, № 878]).

Важливе місце у приватношляхетських бібліотеках посідали праці видатних теологів, як-то відомий твір Ігнатія Лойоли «Духовні свідчення» (бібліотеки Яна Комарницького, Франциска Яшовського [23, с. 1929; 21, с. 793]); твір св. Бонавентури «Żywot Pana y Boga Jezusa Chrystusa [...]» (бібліотека Франциска Яшовського) [21, с. 792]; класична праця Томи Кемпійського «Про наслідування Христа» (у бібліотеці Франциска Яшовського вона згадується під титулом «Viator Christian[us]») [21, с. 793]; твори Томи Аквінського «Compendium S. Tomae aquitanis tom primus» (бібліотека Франциска Яшовського) та «książka doktora Tomasza» (бібліотека Йосифа Нагуйовського) [21, с. 793; 22, с. 1632]). До цієї ж категорії літератури можна зарахувати праці авторів не таких знаних, однак не менш популярних. Це, зокрема, твір Марії з Агреді (Maria de Agredy), монашки ордену св. Франциска, «Miasto święte, czyli życie Najświętszej Maryi Panny», в якому життєпис Богородиці переплітається з біографічними мотивами та особистими містичними уявленнями авторки про земне й потойбічне [25, s. 143] (бібліотеки Яна Комарницького і Йосифа Нагуйовського) [21, с. 1632; 23, с. 1929;].

Окрему групу у шляхетських книгозбірнях складають доволі різнопланові повчальні й морально-настановчі твори, «казання». До таких належали праця Антона Завадзького «Przewodnik do nieba przez śródokujące droge zbawienia, Pokute Święta, grzeszników prowadzący» (в бібліотеці Франциска Яшовського фігурує під титулом «Podroznik do nieba» [21, с. 793]) та твір єзуїта Теофіля Рутки «Uspokoienie w Bogu» (в бібліотеці Йосифа Нагуйовського) [21, с. 1633; 26, с. 143].

Твори про чудотворні ікони та окремі чуда, посвячені на честь ікон, монастирів, костелів та їхню історію тощо також користувалися попитом. У бібліотеці Яна Комарницького, наприклад, міститься видання єзуїта Яна Квяткевича «Morze łask y pociech bolesna Matka Boża Maria abo Cuda y łaski różne przy obrazie polnym Jarosławskim Naswiętszey Panny [...] doznane y pilnie zebrane» (вочевидь видане у львівській друкарні єзуїтського колегіуму в 1744 р.) [24, № 1498]. Франциск Яшовський володів твором «Kongregacya albo konfraternia Przenayświętszey Maryi i Panny na Jasney Górze Częstochowskiey od Klemensa XI uprzywileiowana a przez xiążęcia Kazimierza z Łubna Łubienskiego biskupa krakowskiego wprowadzona» (у реєстрі згадується під титулом «Konfratoria Panny Maryi Pocieszenia») [21, с. 793]. Йосиф Нагуйовський мав книгу «Gora Rozanca Świętego», котру, напевне, варто ідентифікувати, як «Gora Swieta Nasvietszey Panny Rozanca S. W Luckim Biskupstwie na Wołyniu nad Miastem Podkamieniem, Przedziwnemi Cudami y Stopkami Panienskiemi, Decretem Paszterskim y wielu pielgrzymowaniem wślawiona» авторства Шимона Окольського [22, с. 1633].

Нарешті, слід виокремити серед церковних видань праці, присвячені організації церковного календаря, постам та книгам обрядово-літургічного характеру. До таких, напевне, варто зарахувати «Kongregacya pauswięszego

imienia Jezusowego» («Kongregaca Najswiętego Serca Jezusowego z odpustami...», видання друкарні Львівського єзуїтського колегіуму 1730 або 1731 pp.) [23, с. 1929; 24, № 1148, 1183]) та «evangelie y epistoły niedzielne y święteczne» («Ewangelie y epistoły tak niedzielne iako y wszystkich świąt, które w Kościele Katholickim, według Rzymskiego porządku przez przez cały Rok czytają» авторства єзуїта Якуба Вуйека) з бібліотеки Яна Комарницького. Очевидно, цей шляхтич володів примірником, виданим в академічній друкарні у Кракові 1713 р. [23, с. 1929].

Як свідчать реєстри та документальні згадки про книгозбірні, перемиська шляхта не була байдужою до творів красномовного письменства. Зазвичай це були перекладені на польську популярні віршовані і прозаїчні твори європейських авторів. Так, у зібранні Яна Комарницького зберігається «książka druga in octavo sub titulo “Hystoria Obozowa”». Це лицарський епос авторства італійського поета Торквато Тассо (Torquato Tasso), перекладений на польську мову Яном Кохановським і виданий під титулом «Goffred abo Jeruzalem Wyzwolona: gwoli Szlachetnemu Rycerstwu zabawie przedrukowana». Вочевидь у бібліотеці Яна Комарницького був примірник книги, видрукований у Кракові у друкарні Франциска Цезаря в 1687 р. [23, с. 1929; 27]. Та сама книга згадується й в інвентарі бібліотеки Йосифа Нагуївського («książka Godfreda w kompaturze szarey skurzaney») [22, с. 1633]. Франциск Яшовський володів польськомовним перекладом французької байки авторства Марії Катерини д'Ально (Marie Catherine d'Aulnoy) «Historia angielska politico-moralis, Hippolita Millorta z Duglas, z Julią córką hrabi z Warwiku. Awantury przyiazni opisująca, z angielskiego języka na francuzki, z francuzkiego na polski przetłumaczona...» (в інвентарі записана як «Chistoria Chippolita z Julią»). Напевне, це було львівське видання друкарні Шліхтинів 1756 р. [28, с. 46]. Також Яшовському належала «Argenida Barclaius» («Argenida. Ktorą Jan Barclaius po łacinie napisał. Wacław Potocki [...] polskim wierszem przetłumaczył») — роман шотландського поета Джона Берклі, перекладений на польську мову Вацлавом Потоцьким та виданий у друкарні Піярів у Варшаві 1697 р. [21, с. 793: 32]. Аналогічний примірник мав Йосиф Нагуївський («książka Argenida, w kompaturze starey papierowej») [22, с. 1633]. З польських творів натрапляємо на відомі у XVIII ст. комедії Франциска Богомольця. У бібліотеці Яшовського їх було два томи («Komedy Bohomulca tomów dwa») [33]. Втім, яке саме це видання та якого року, невідомо. У Йосифа Нагуївського згадується «książka polska same pieśni lyricorum w kompaturze papierowej malowanej sub numero 7 podpisana» [22, с. 1632]. Можна припустити, що це якась поетична збірка невідомого польського автора / авторів. Також Нагуївський володів віршованим латиномовним виданням про польських королів «Lechias, Ducum, Principum ac Regnum Poloniae, ab usq[ue] Lecho deductorum, Elogia historico-politica et panegyres Lyricae [...]» авторства Войцеха Інєса [33].

Церковна та художня література охоплювала далеко не весь спектр книг, які знаходимо у приватношляхетських бібліотеках. Перемишльська шляхта розцінювала книги не тільки як запомогу до вдосконалення духовних практик та задоволення своїх естетичних смаків, але й як джерело інформації для вирішення повсякденних побутових і професійних потреб.

Зокрема, правнича та нормативно-законодавча література представлена насамперед у книгозбірнях, власники котрих мали стосунок до служби в адміністративно-судових установах. У Григорія Волчанського, для прикладу, були «Volumen Legum wielki, Ładowski, Herburt, Saxon». Перше видання, можливо, варто ідентифікувати, як один з томів «Volumina legum», які почали видаватися в 1730-х роках. Інші три — це «Statuta y przywileie koronne... Jana Herborta z Fulsztyna»; «Constitutye Koronne y Wielkiego Xsięstwa Litewskiego od Roku Pańskiego 1550 do Roku 1683, przez Urodz. Macieia Marcyana Ładowskiego, ...krótko zebrane»; «Speculum Saxonum albo Prawo Saskie y Maydeburskie...» [18, с. 733]. Постанови вальних сеймів трапляються й у інших збірках. Так, у Іллі Комарницького була «konstytucya nowella anni 1717» [17, с. 2484], а в бібліотеці Йосифа Нагуйовського — «Summarium Constitutionis» [22, с. 1632].

Окремий різновид літератури становили так звані календарі, які без перебільшення можна вважати своєрідним аналогом масової літератури у XVIII ст. Вони містили різноманітну інформацію господарського, метрологічно-астрологічного характеру, повідомляли про окремі історичні події в межах Речі Посполитої та поза нею. Серед документів Домініка Вишотравки окремим фасцикулом згадуються 13 календарів («fasciculus 37 mus, w którym kalendarze roznych lat numero 13 znajduj się») [19, с. 173]. У Яна Якубовського також були «kalendarze różne z różnemi adnotacyami ręką nieboszczyka pisanemi» [21, с. 440]. Оскільки календарі у XVIII ст. видавалися великими накладками, можна лишень здогадуватися, які з видань потрапили до Домініка Вишотравки та Яна Якубовського [29]. Згадки в інвентарях про власноручні нотатки останнього привідкривають ще одну цікаву особливість календарів: вони нерідко містили чисті сторінки, що заповнювалися власниками для фіксації поточних справ.

Довідники та книги з медицини набувалися шляхтою на випадок хвороби або фізичних травм й ушкоджень. Зокрема, Ян Комарницький мав видання «Vademecum medicum»: ймовірно, це одна з чотирьох праць Аполінарія Вечорковича (Apolinary Wiczorkowicz), ченця-францисканця, автора кількох медичних трактатів, зокрема «Compendium medicum auctum», виданого вперше в Ченстохові в 1721 р. [30, s. 37]. Франциск Яшовський також володів двома медичними порадниками, один з них іменується у реєстрі як «Nauka Zdrowia» [21, с. 1632], інший — «Promtuarum medicum». Другий — це не що інше, як «Promptuarium Medicum Empiricum: To iest, Krotkie Opisanie Wszystkich prawie tak wewnętrznych iako y powierzchownych, męskich,

białogłowskich, y dziecinnych chorob, y sposoby leczenia ich proste y domowe [...]: z przydatkiem Apteki Domowej, to iest sposobów robienia różnych wodek, lekarstw...» — ще одна праця Аполінарія Вечорковича. Вказаний примірник, напевне, є краківським виданням з друкарні Франциска Цезарія 1716 р. [21, с. 793; 30, s. 37].

Для організації господарських справ польська шляхта послуговувалася відомостями, почерпнутими з праці Якуба Казимира Гаура. Не дивно, що твори останнього зустрічаємо у книгозбірнях перемишльської знаті. Зокрема, «Skład abo skarbiec znakomitych sekretow oekonomiey ziemianskiey...» згадується в інвентарі збірки Яна Яшовського [21, с. 435; 31].

Даний огляд дозволяє лише почасти реконструювати репертуар книг, якими володіла шляхта Перемишльської землі у XVIII ст. Це зумовлено насамперед характером записів, в яких згадки про книги могли бути вкрай лаконічними. Так, Костянтин Шептицький мав «książek polskich dwie i łacińskich dwie» [15, с. 2790]. В описі майна пльзенського чашника Йосифа Погорецького книги згадуються лише в контексті того, що вони разом з деякими речами були забрані братом покійного (...tudziesz i książki pozabierał...) [20, с. 362]. Григорій Волчанський, окрім кількох позицій правничої літератури, мав ще 13 видань без зазначення їхніх назв або авторів (innych xiąg jest numer trzymaście) [18, с. 733]. Укладачі реєстру майна Йосифа Нагуйовського, перераховуючи його книги, обмежуються одним-двома словами, взятими з титулу («książka mniejsza «juris canonici» w kompaturze, ... książeczka mała cwiartkowa «Uroczystość» w kompaturze pergaminowej szarey pisana») або взагалі не подають назви («książeczek małych do Nabozenstwa tak w kompaturkach jako y bez kompaturek trzydziesci y dwie»), відтак більшість видань цього зібрання ідентифікувати неможливо [597, с. 1631—1633]. В окремих випадках зазначено лише різновид книг без докладнішого опису. Так, Ілля Комарницький мав: «xiąg dwie rejestrowych; ...konstytucyi trzy xiągi, czwarta czerwona oprawna; xiąg ruskich czerkiewnych jedynaście, dwanasta xięga u duchownego uherczanskego; konstytucya nowella anni 1717, książka swiat po części przeyrzany» [17, с. 2484]. Отже, більшість книг Комарницького — це богослужбові видання християнського обряду, принаймні тільки так можна трактувати згадки про «руські церковні книги». Франциск Яшовський мав 9 книг з теології та філософії без зазначення їхніх титулів («książek pisanych theologii y filozofii in n[ume]ro dziewięć») [21, с. 793]. Усе це змушує вкрай обережно аналізувати змістовно-тематичний склад указаних книжкових зібрань.

Висновки. Посмертні інвентарі рухомого майна шляхти Перемишльської землі XVIII ст. засвідчують наявність серед предметів побуту книг та цілісних книгозбірень. Зазвичай книгами володіли представники місцевого нобілітету середнього достатку й вихідці з рядового шляхетського загалу, які здобули освіту та прагнули реалізуватися на суспільній ниві. Отже,

у XVIII ст. книга не була рідкістю, знайомою лише церковним колам та можній шляхті-магнатерії, але стала повсякденним атрибутом культурного життя середньозаможної та рядової шляхти. Розміри книгозбірень були різними. Подекуди це були одна-дві книги. Більшість складалася з кількох-надцяти книг. Найзначніші за обсягом колекції нараховували майже три десятки, а то й півсотні книг. Богослужбові та теологічні видання у них виразно домінували, й самі по собі вони представляли широкий спектр літератури на різний смак. Трапляються твори красного письменства. Зазвичай це переклади на польську мову творів європейських авторів. Популярними були так звані календарі, своєрідний аналог тогочасної масової літератури. Правнича та нормативно-законодавча література, твори з медицини, ведення господарства також неодноразово згадуються в інвентарях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ціборовська-Римарович І.О. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII століття (Вишневецьких-Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан. Київ, 2006. 396 с.
2. Różycki E. Księgozbiory szlachty na południowo-wschodnich ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. Kartki z dziejów // Z Badań nad książką i księgozbiorami historycznymi. 2004. Tom specjalny, s. 53—61. <https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbk.2004.482>
3. Różycki E. O księgozbiorze Sobieskich (na podstawie inwentarzy bibliotek króla Jana III oraz królewicza Konstantego Władysława) // Rocznik Biblioteki Narodowej. 2008. T. 39—40, s. 290—314.
4. Matwijów M. Rękopisy ze zbioru Józefa Wandalina Mniszcha (1670—1747), marszałka wielkiego koronnego // Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi. 2022. T. 16(1), s. 10—29. <https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbk.2022.713>
5. Matwijów M. Sylwa Aleksandra Jastkowskiego sędziego ziemskiego przemyskiego z II połowy XVII wieku // Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi. 2024. T. 18(2), s. 257—284. <https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbk.2024.870>
6. Pielas J. Inwentarze pośmiertne ruchomości szlachty sandomierskiej z XVII—XVIII wieku — perspektywy i problemy metodologiczne przygotowywanej edycji źródłowej // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 2015. T. 63(4), s. 629—635.
7. Popiołek B. “Szlachcic na funkcji”. Inwentarze ruchomości Władysława Charczowskiego jako świadectwo zmian mentalnych i kulturowych wśród szlachty w XVIII wieku // Saeculum Christianum. 2022. T. XXIX, s. 199—217. <https://doi.org/10.21697/sc.2022.29.2.15>
8. Pośpiech A. Pułapka oczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku. Warszawa: Letter Quality, 1992. 143 s.
9. Смуток І. Руська шляхта Перемишльської землі XIV—XVIII ст. Історико-генеалогічне дослідження. Львів : Простір-М, 2017. 504 с.
10. Центральний державний історичний архів України в м. Львів (далі — ЦДІАУЛ). Ф. 13. Оп. 1. Спр. 579.
11. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 583.
12. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 598.
13. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 544.
14. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 548.

15. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 545.
16. ЦДІАУЛ. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 237.
17. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 560.
18. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 576.
19. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 629.
20. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 607.
21. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 628.
22. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 597.
23. ЦДІАУЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 574.
24. Запаско А.П., Исаевич Я.Д. Памятники книжного искусства. Каталог старопечатных книг, изданных на Украине. Львов : Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1984. Кн. 2, ч. 1 (1701—1764). 131 с.
25. Krzyżowski T. Starodruki z kolekcji Arcybiskupa Józfa Teodorowicza: przyczynek do badań bibliofilstwa w środowisku ormian polskich // *Lehahayer, Czasopismo poświęcone dziejom Ormian polskich*, 2022, t. 9, s. 135—151.
26. Almes I. *Lectio Orthodoxorum: Книжкові зібрання православних монастирів Львівської єпархії наприкінці XVII — у XVIII столітті* // Київська академія. 2017. Вип. 14. С. 115—149.
27. Kochanowski Piotr. *Torquato Tasso. Goffred abo Jeruzalem wozwolona*. Warszawa: Państwowy instytut Wydawniczy, 1968. 776 s.
28. Качур Ірина. Видавничі містифікації Шліхтинів, родини львівських друкарів XVIII століття // *Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти. доповіді та повідомлення II Міжнародної наукової конференції (Львів, 29 жовтня 2021 р.)*. Львів, 2021. С. 46.
29. Buła J. *Katalog Kalendarzy polskich od XVI do XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Czar-toryskich*. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 1994. 194 s.
30. Bacler B., Drobniak J. *Rosliny lecznicze w osiemnastowieczny polskim poradniku medycnym Compendium medicum auctum* // *Annales academiae medicae silesiensis*. 2009. T. 63 (1), s. 35—50.
31. Partyka J. *Skład abo skarbiec... Jakuba Kazimierza Haura jako źródło do badań nad społeczeństwem staropolskim* // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. 1996. T. XL, s. 81—91.
32. Bobek Wł. *“Argenida” Wacława Potockiego w stosunku do swego oryginału*. Kraków: Skład Główny w Kasie im. J. Mianowskiego, 1929. 70 s.
33. Bednarski St. *Bohomolec Franciszek h. Bogorja (1720—1784)* // *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków: Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, 1936. S. 224—225.

Отримано 9 квітня 2025 р.

REFERENCES

1. Tsiborovska-Rymarovych I.O. Rodovi biblioteki Pravoberezhnoi Ukrainy XVIII stolittia (Vyshnevetskykh-Mnishekykh, Pototskykh, Mikoshevskykh): istorychna dolia ta suchasnyi stan [Family libraries of Right-Bank Ukraine in the 18th century (Vyshnevetsky-Mnishek, Potocki, Mikoshevsky): historical fate and current state]. Kyiv, 2006. 396 p. [In Ukrainian].
2. Różycki E. *Księgozbiory szlachty na południowo-wschodnich ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. Kartki z dziejów. Z Badań nad książkami księgozbiorami historycznymi*. 2004. Volum special, s. 53—61. <https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbk.2004.482>

3. Różycki E. O księgozbiorze Sobieskich (na podstawie inwentarzy bibliotek króla Jana III oraz królewicza Konstantego Władysława). *Rocznik Biblioteki Narodowej*. 2008. T. 39—40, s. 290—314.
4. Matwijów M. Rękopisy ze zbioru Józefa Wandalina Mniszcha (1670—1747), marszałka wielkiego koronnego. *Z Badań nad Książką i Księgozbiarami Historycznymi*. 2022. T. 16(1), s. 10—29. <https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2022.713>
5. Matwijów M. Sylwa Aleksandra Jastkowskiego sędziego ziemskiego przemyskiego z II połowy XVII wieku. *Z Badań nad Książką i Księgozbiarami Historycznymi*. 2024. T. 18(2), s. 257—284. <https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2024.870>
6. Pielas J. Inwentarze pośmiertne ruchomości szlachty sandomierskiej z XVII—XVIII wieku — perspektywy i problemy metodologiczne przygotowywanej edycji źródłowej. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. 2015. T. 63(4), s. 629—635.
7. Popiołek B. “Szlachcic na funkcji”. Inwentarze ruchomości Władysława Charczowskiego jako świadectwo zmian mentalnych i kulturowych wśród szlachty w XVIII wieku. *Saeculum Christianum*. 2022. T. XXIX, s. 199—217. <https://doi.org/10.21697/sc.2022.29.2.15>
8. Pośpiech A. Pułapka oczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku. Warszawa: Letter Quality, 1992. 143 s.
9. Smutok I. Ruska shliakhta Peremyslskoi zemli (XIV—XVIII st.). *Istoryko-henealohichne doslidzhennia* [The Ruthenian Gentry of the Peremysl Land (14th—18th Centuries). Historical-Genealogical Research], Lviv, 2017. 504 p. [In Ukrainian].
10. Fond 13. Inventory 1. Unit 579. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
11. Fond 13. Inventory 1. Unit 583. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
12. Fond 13. Inventory 1. Unit 598. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
13. Fond 13. Inventory 1. Unit 544. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
14. Fond 13. Inventory 1. Unit 548. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
15. Fond 13. Inventory 1. Unit 545. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
16. Fond 13. Inventory 1. Unit 237. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
17. Fond 13. Inventory 1. Unit 560. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
18. Fond 13. Inventory 1. Unit 576. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
19. Fond 13. Inventory 1. Unit 629. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
20. Fond 13. Inventory 1. Unit 607. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
21. Fond 13. Inventory 1. Unit 628. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
22. Fond 13. Inventory 1. Unit 597. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
23. Fond 13. Inventory 1. Unit 574. Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv.
24. Zapasko A.P., Isaevich Ia.D. Pamiatniki knizhnogo iskusstva. Katalog staropechatnykh knig, izdanykh na Ukraine [Monuments of book art. Catalog of early printed books published in Ukraine]. Lviv, 1984. Vol. 2, part 1 (1701—1764). 131 p. [In Russian].
25. Krzyżowski T. Starodruki z kolekcji Arcybiskupa Józfa Teodorowicza: przyczynek do badań bibliofilstwa w środowisku ormian polskich. *Lehahayer, Czasopismo poświęcone dziejom Ormian polskich*. 2022. T. 9, s. 135—151. <https://doi.org/10.12797/LH.09.2022.09.06>
26. Almes I. Lectio Orthodoxorum: Knyzhkovi zibrannia pravoslavnykh monastyriiv Lvivskoi yeparkhii naprykintsi XVII — u XVIII stolitti [Lectio Orthodoxorum: Libraries of the Orthodox Monasteries of the Lviv Eparchy in the Late 16th—17th Centuries]. *Kyivska akademiia* [Academy of Kyiv]. 2017. Vol. 14, pp. 115—149. <https://doi.org/10.18523/1995025x2017130145> [In Ukrainian].

- 88 27. Kochanowski Piotr. *Torquato Tasso. Goffred albo Jeruzalem wozwolona*. Warszawa: Państwowy instytut Wydawniczy, 1968. 776 s.
28. Kachur Iryna. *Vydavnychi mistyfikatsii Shlykhtyniv, rodyny lvivskykh drukariv XVIII stolittia* [Publishing hoaxes of the Shlykhtyns, a family of 18th-century Lviv printers]. *Vydavnychi rukh v Ukraini: seredovyshcha, artefakty. Dopovidi ta povidomlennia II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (Lviv, 29 zhovtnia 2021 r.) [Publishing Movement in Ukraine: Environments, Artifacts. Reports and Announcements of the II International Scientific Conference (Lviv, October 29, 2021)]. Lviv, 2021. P. 46. [In Ukrainian].
29. Buła J. *Katalog Kalendarzy polskich od XVI do XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Czartoryskich*. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 1994. 194 s.
30. Badler B., Drobnik J. *Rosliny lecznicze w osiemnastowiecznym polskim poradniku medycznym Compendium medicum auctum. Annales academiae medicae silesiensis*. 2009. T. 63(1), ss. 35—50.
31. Partyka J. *Skład abo skarbiec... Jakuba Kazimierza Haura jako źródło do badań nad społeczeństwem staropolskim. Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. 1996. T. XL, s. 81—91.
32. Bobek Wł. «Argenida» Wacława Potockiego w stosunku do swego oryginału. Kraków: Skład Główny w Kasie im. J. Mianowskiego, 1929. 70 s.
33. Bednarski St. *Bohomolec Franciszek h. Bogorja (1720—1784) // Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1936. S. 224—225.

Received on April 9, 2025

Ihor Smutok

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-5430-163X

E-mail: smutokigor@gmail.com

Yaroslav Lyseyko

Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)

ORCID: 0000-0003-3404-7221

E-mail: lyseyko@gmail.com

BOOKS AND BOOK COLLECTIONS OF NOBILITY OF PRZEMYŚL LAND IN 18th CENTURY

Goal of the research. To examine private noble libraries in the Przemyśl Land of the Ruthenian Voivodeship during the 18th century by analyzing the collective profile of their owners and the composition of their book collections. **Methodology** is based on the principles of historicism, system analysis, and objective reconstruction of the past. **Scientific novelty.** This research provides a comprehensive analysis of book collections owned by the nobility in the Przemyśl Land of the Ruthenian Voivodeship during the 18th century. Existing Ukrainian and Polish historiographical works have traditionally focused on ecclesiastical libraries, particularly monastic collections, or emphasized the cultural and intellectual preferences of the magnate class. The libraries of the ordinary nobility of the Ruthenian Voivodeship have not been studied. **Conclusions.** Posthumous inventories of movable property of the nobility in the Przemyśl Land of the 18th century demonstrate the presence of books and entire book collections among household items. Typically, these collections belonged to local middle-class nobility and educated individuals from the ordinary nobility seeking social advance-

ment. Thus, in the 18th century, books were not a rarity known only to church circles and wealthy magnate nobility, but became an everyday attribute of cultural life for middle-class and ordinary nobility. The sizes of book collections varied from one or two volumes to 50 books, but most contained from 10 to 20 books. Liturgical and theological publications dominated these collections. Belles-lettres, primarily Polish translations of European works, were also present. Calendars — analogous to contemporary mass literature — were particularly popular. Additionally, legal, medical, and household management texts frequently appeared in these inventories.

Key words: noble libraries, nobility, Przemyśl Land, Ruthenian Voivodeship.